

การประเมินศักยภาพและความต้องการจำเป็นในการบริการสุขภาพ ของชุมชน

Needs and Capacity Assessment in Community Health Services

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ร้อยโกหกภัย อัญชลี เชี่ยวโสธร ตูวอล

บทคัดย่อ

การประเมินศักยภาพและความต้องการจำเป็น (capacity and needs assessment) เป็นงานวิจัยเชิงประเมินที่ได้รับความนิยมมากขึ้นในปัจจุบัน เนื่องจากนโยบายของชาติที่ได้กำหนดให้มีการลงทุนสนับสนุนโครงการพัฒนาสุขภาพของประชาชนด้วยหลักการเศรษฐกิจพอเพียงและความยั่งยืนของโครงการพัฒนาสุขภาพที่จัดตั้งขึ้น ประชาชนจึงควรมีส่วนร่วมในโครงการพัฒนาสุขภาพดังกล่าวด้วยการรายงานความต้องการและศักยภาพของตนเอง ตลอดจนชุมชนที่เกี่ยวข้อง ผู้รับผิดชอบโครงการส่งเสริมสุขภาพจำเป็นต้องวางแผนการดำเนินงานอย่างมีระบบ ระเบียบและรัดกุม เพื่อให้โครงการดังกล่าวมีประสิทธิภาพสูงสุด ข้อเสนอสรุปที่ประมวลได้จากการประเมินศักยภาพและความต้องการจำเป็นนั้นจะช่วยให้ผู้บริหารสามารถกำหนดลำดับความสำคัญของกิจกรรมต่าง ๆ ของการดำเนินงาน และยังเข้าใจลักษณะธรรมชาติของสังคมในชุมชนที่ต้องการพัฒนาอีกด้วย

คำสำคัญ: การประเมินศักยภาพและความต้องการจำเป็น, การให้บริการสุขภาพในชุมชน

Abstract

Capacity and needs assessment is an evaluative research method that is gaining in popularity today. The Government has made large investments to support communities with optimum health promotion programs. To be economically wise, those programs should be able to resolve health issues effectively with the least investment and the most long lasting benefits possible. Community cooperativeness is crucial for the success of those programs. Needs and capacity assessments are keys to the effective planning of those programs for the communities. The results from needs and capacity assessments can be evidence that assists administrators in getting insight into the culture of communities, and can be utilized for making decisions and for the effective prioritization of activities and plans.

Keywords: needs and capacity assessment, community health promotion

ความนำ

ความต้องการจำเป็น คือ ความแตกต่างระหว่างสถานภาพที่เป็นอยู่กับสิ่งที่ควรจะเป็นหรือบุคคลอยากให้เป็น (Gilmore, 2012, p. 8) ความต้องการจำเป็นของบุคคลสามารถจำแนกออกได้เป็น 2 ประเภท คือ ความต้องการจำเป็นที่ต้องมี (Actual needs) และความต้องการจำเป็นที่รับรู้ (Perceived needs) ข้อมูลหรือข่าวสารเกี่ยวกับความต้องการจำเป็นที่รวบรวมได้จากบุคคลหรือชุมชน (reported needs) เป็นความต้องการจำเป็นที่รับรู้

การประเมินความต้องการจำเป็น

การประเมินความต้องการจำเป็น คือ กระบวนการดำเนินงานอย่างมีแบบแผน เพื่อค้นหาความต้องการที่รายงานจำเป็นโดยบุคคลหรือชุมชน (reported needs) การประเมินความต้องการจำเป็นด้านสุขภาพและการบริการสุขภาพ เป็นกระบวนการดำเนินงานอย่างเป็นระบบ เพื่อให้ทราบถึงสิ่งจำเป็นหรือบริการที่จำเป็นต่อสุขภาพแต่ยังไม่มี การดำเนินการหรือดำเนินการไปบางส่วนแล้วแต่ยังไม่เสร็จสมบูรณ์แล้วนำไปสู่การเติมเต็มให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น (Softganz, personal communication on December 27, 2009) และเป็นกระบวนการที่โครงการส่งเสริมสุขภาพควรวางแผนให้มีการดำเนินงานมีก่อนหน้าที่จะกำหนดโครงการต่าง ๆ ผลจากการประเมินความต้องการจำเป็นนี้ นอกจากจะเป็นข้อมูลที่สามารถนำมาใช้ในการกำหนดความสำคัญและการจัดลำดับก่อน-หลังของการดำเนินงานโครงการฯ แล้ว ยังช่วยให้เข้าใจถึงธรรมชาติ ลักษณะ และวัฒนธรรมของกลุ่มชุมชนอีกด้วย ซึ่งผู้บริหารสามารถนำมาใช้เป็นข้อมูลเชิงประจักษ์พื้นฐานที่ช่วยชี้นำในการตัดสินใจ เช่น การวางแผนพัฒนาและกำหนดยุทธวิธีการดำเนินงานโครงการฯ ให้บรรลุผลสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพและมีการสืบสานต่อเนื่องอย่างยั่งยืนโดยชุมชน การวิเคราะห์หาแนวโน้มและการเปลี่ยนแปลงโดยความร่วมมือจากชุมชน การกำหนดกิจกรรมที่ชุมชนให้ความสนใจและมีส่วนร่วม นอกจากนี้ข้อสรุปจากการประเมินความต้องการจำเป็นยังเป็น

ข้อมูลพื้นฐานที่มีความสำคัญในการพัฒนาเครื่องมือสำหรับเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อการวิจัย การตัดสินใจ การระดมทุน และการลงทุนดำเนินโครงการต่าง ๆ สำหรับชุมชนเป้าหมาย (New Mexico Department of Health, 2006, p. 2) และยังช่วยในการติดตามผลและการประเมินโครงการทั้งที่กำลังดำเนินอยู่และเสร็จสิ้นไปแล้วด้วย เมื่อกล่าวถึงการประเมินความต้องการจำเป็นของชุมชนเพื่อการจัดโครงการที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมสุขภาพ สิ่งที่ต้องประเมินควบคู่ไปด้วยกันคือ การประเมินศักยภาพ หรือแหล่งทรัพยากรต่าง ๆ ที่มีอยู่ในท้องถิ่นทั้งที่เป็นบุคคล ธรรมชาติ และวัตถุ ที่สามารถนำมาดัดแปลงเพื่อสนับสนุนในการส่งเสริมสุขภาพ และคุณภาพชีวิตของชุมชน

การประเมินศักยภาพ

การประเมินศักยภาพ คือ การประเมินทรัพยากรต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน ซึ่งสามารถนำมาใช้ หรือประยุกต์ใช้เพื่ออำนวยความสะดวกในการทำนุบำรุง และส่งเสริมสุขภาพ ทรัพยากรเหล่านี้รวมถึงองค์ประกอบทางสังคมและวัฒนธรรมด้วย เช่น กิจกรรมศาสนาที่ชุมชนถือปฏิบัติ โครงสร้างทางสังคมและเศรษฐกิจของท้องถิ่น นโยบายการบริหารประจำท้องถิ่น เป็นต้น ทั้งหมดนี้จะเป็นเครื่องชี้วัดถึงคุณภาพในการดำรงชีวิตของชุมชนนั้น ๆ ผลการประเมินศักยภาพสามารถนำไปใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานประกอบการพิจารณาการระดมทุนเพื่อจัดทำโปรแกรมต่าง ๆ สำหรับชุมชน ตลอดจนองค์การที่เกี่ยวข้องด้วย ตัวอย่างเช่น การพัฒนากองทุนหมู่บ้าน ของกรมพัฒนาชุมชนกระทรวงมหาดไทย (กลุ่มงานส่งเสริมการบริหารจัดการชุมชน, 2553) การจัดโครงการส่งเสริมสุขภาพต่าง ๆ ควรมีการวางแผนพัฒนางานอย่างเป็นระบบเพื่อให้โครงการนั้น ๆ เกิดประสิทธิภาพสูงสุด และคุ้มค่าต่อการลงทุน การประเมินศักยภาพและความต้องการจำเป็น เป็นขั้นตอนที่สำคัญที่จะขาดเสียมิได้ในระบบการพัฒนางานบริการสุขภาพ เนื่องจากต้องใช้งบประมาณอย่างมหาศาลในการดำเนินโครงการฯ การประเมินความต้องการจำเป็น (needs assessment) จึงเป็นสิ่งจำเป็นมาก

การใช้ผลการประเมินในการส่งเสริมสุขภาพ

การประเมินศักยภาพความต้องการจำเป็นของชุมชนเพื่อนำผลการประเมินมาใช้เป็นข้อมูลเชิงประจักษ์ในการกำหนดโครงการส่งเสริมสุขภาพ อาจแบ่งได้เป็น 3 ส่วน คือ ก่อนการประเมิน (pre-assessment) การประเมิน (assessment) และหลังการประเมิน (post-assessment)

ก่อนการประเมิน (Pre-assessment) กิจกรรมหลักในส่วนนี้มักเป็นการวางแผน กำหนดนิยาม จุดมุ่งหมาย และขอบเขตของการประเมิน ซึ่งจะนำไปสู่การตัดสินใจเลือกกลุ่มเป้าหมาย เครื่องมือและวิธีการเก็บข้อมูล วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลและการนำไปใช้ในการวางแผนเบื้องต้นเพื่อดำเนินการในส่วนต่อไป

การประเมิน (Assessment) กิจกรรมในส่วนนี้เป็นกิจกรรมภาคสนาม ซึ่งเกี่ยวข้องกับการนำแผนในส่วนแรกลงสู่การปฏิบัติ โดยมากคือการเก็บรวบรวมข้อมูล จัดการข้อมูล วิเคราะห์ และสรุปผลลำดับความสำคัญและความต้องการด้านบริการสุขภาพของชุมชน

หลังการประเมิน (Post Assessment) ส่วนนี้มีความสำคัญสำหรับการตัดสินใจกำหนดโครงการบริการสุขภาพแก่ชุมชน ซึ่งผู้ประเมินจะต้องนำข้อมูลมาวิเคราะห์จัดเรียงลำดับความต้องการจำเป็นก่อนและหลังด้วยวิธีการทางสถิติ พิจารณาแหล่งประโยชน์ในชุมชนและทางเลือกที่ให้ประโยชน์สูงสุด จัดลำดับก่อนและหลังของการจัดตั้งโครงการ พัฒนาโครงการที่ดำเนินอยู่แล้ว ประเมินผลการประเมินความต้องการจำเป็น และรายงานผลการประเมินฯ

องค์ประกอบพื้นฐานของการประเมินศักยภาพและความต้องการจำเป็น

การประเมินศักยภาพและความต้องการจำเป็นของชุมชนควรพิจารณาองค์ประกอบพื้นฐาน 6 ประการ ได้แก่ (Gilmore, 2012, pp. 14-15)

1. บุคคลเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดของกระบวนการประเมินศักยภาพและความต้องการจำเป็น เนื่องจากเป็นแหล่งกำเนิดของข้อมูลเกี่ยวกับความต้องการด้าน

สุขภาพ ซึ่งข้อมูลเหล่านี้นอกจากจะเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งในการขึ้นนำการวางแผนยุทธศาสตร์การดำเนินงานตามโครงการส่งเสริมสุขภาพแล้ว ยังสามารถนำมาใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการกำหนดขอบเขตการดำเนินงานของทีมส่งเสริมสุขภาพอีกด้วย

2. ข้อมูลเกี่ยวกับความต้องการจำเป็นที่ได้มาจากบุคคลที่เกี่ยวข้อง สามารถใช้เป็นข้อเท็จจริงประกอบการจัดตั้งโครงการอบรมต่างๆ ได้

3. การประเมินความต้องการจำเป็น คือ กระบวนการรวบรวมข้อมูลข่าวสารที่มีสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับการวางแผนยุทธศาสตร์ดำเนินโครงการส่งเสริมสุขภาพที่ตอบสนองต่อความต้องการของชุมชน ซึ่งผู้ให้บริการส่งเสริมสุขภาพไม่ควรละเลย

4. วิธีการที่ใช้ในการประเมินศักยภาพในแต่ละบุคคล หรือแต่ละท้องถิ่นอาจมีความแตกต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสถานที่ ชุมชน เวลา วัฒนธรรม และสภาพแวดล้อมของท้องถิ่นนั้นๆ

5. คณะกรรมการวางแผนงาน และที่ปรึกษาเป็นผู้ที่มีบทบาทที่สำคัญในกระบวนการประเมินศักยภาพและความต้องการจำเป็น ดังนั้น คณะกรรมการฯ จึงควรประกอบด้วย ผู้ที่มีอำนาจสั่งการรักษาผู้ป่วย และผู้ที่ปฏิบัติหน้าที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมสุขภาพ ตามระเบียบกระทรวงสาธารณสุข เพื่อสนับสนุนให้การวางแผนโครงการส่งเสริมสุขภาพนั้นตอบสนองความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง ผู้ให้การรักษาส่งเสริมสุขภาพสามารถให้ความช่วยเหลือในการรวบรวมข้อมูลโดยการซักประวัติผู้มารับบริการสุขภาพ และการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อการวินิจฉัยและรักษาโรค ซึ่งจะบ่งชี้ถึงความต้องการของผู้ป่วย

6. การประเมินศักยภาพและความต้องการจำเป็นของการส่งเสริมสุขภาพของชุมชนเป็นกิจกรรมสำคัญสำหรับการวางแผนดำเนินงานอย่างมีประสิทธิภาพ ผลการประเมินสามารถขึ้นถึงความต้องการที่แท้จริงของชุมชนนั้นๆ และยังบ่งชี้ถึงทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน ซึ่งสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการดำเนินโครงการได้อย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพ

สรุป

การประเมินศักยภาพและความต้องการจำเป็นเกี่ยวกับการบริการสุขภาพของชุมชนเป็นกระบวนการที่ต้องกระทำอย่างมีแบบแผนและต่อเนื่องในระยะยาวเพื่อช่วยกระตุ้นให้ประชาชนได้เห็นคุณค่าของการดำรงชีวิตให้มีสุขภาพที่ดี และให้ความร่วมมือกับโครงการส่งเสริมสุขภาพต่าง ๆ ด้วย ความร่วมมือจากชุมชนที่เกี่ยวข้องเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้โครงการส่งเสริม

สุขภาพต่าง ๆ เหล่านั้นประสบความสำเร็จและอำนวยความสะดวกอย่างยั่งยืน และการได้มาซึ่งผลสำเร็จนี้จะขาดเสียมิได้ซึ่งเทคนิคการดำเนินงานอย่างเป็นระบบระเบียบเป็นแบบแผนที่ชัดเจน และง่ายต่อการปฏิบัติตามแผนที่พัฒนาขึ้นอย่างเหมาะสมและสอดคล้องกับความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง บนพื้นฐานของการใช้งบประมาณอย่างประหยัดด้วย

เอกสารอ้างอิง

กลุ่มงานส่งเสริมการบริหารจัดการชุมชน. (ธันวาคม 2553). *การขับเคลื่อนกระบวนการแผนชุมชน*. กรุงเทพฯ: สำนักเสริมสร้างความเข้มแข็งชุมชน กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย.

Gilmore, G. D. (2008). *Needs and capacity assessment strategies for health education and health promotion*. Burlington, MA: Jones & Bartlett.

New Mexico Department of Health. (2006). *Adolescent Health System Capacity Assessment Key Issues*. The report prepared by The Office of School and Adolescent Health NM Department of Health and The Konopka Institute for Best Practices in Adolescent Health, University of Minnesota.